

CARTIER *C* LASIC

PAUL GOMA

n. 1935

Paul GOMA

Arta refugii
O copilărie transilvană

Roman

Ediția a IV-a

c l a s i c
CARTIER

CARTIER

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.

Tel./fax: 022 20 34 91, tel.: 022 24 01 95. E-mail: cartier@cartier.md

Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2, București.

Tel./fax: 210 80 51. E-mail: romania@cartier.md

Cartier & Roman LLC, Fort Lauderdale, SUA. E-mail: usa@cartier.md

Suport juridic: Casa de Avocatură *EuroLegal*

www.cartier.md

Cărțile CARTIER pot fi procurate în toate librăriile bune din România și Republica Moldova.

Cartier eBooks pot fi procurate pe iBookstore, elefant.ro, Barnes & Noble și pe www.cartier.md

LIBRĂRIILE CARTIER

Librăria din Centru, bd. Ștefan cel Mare, nr. 126, Chișinău. Tel./fax: 022 21 42 03.

E-mail: librariadincentru@cartier.md

Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău. Tel./fax: 022 24 10 00.

E-mail: librariadinhol@cartier.md

Comenzi CARTEA PRIN POȘTĂ

CODEX 2000, Str. Toamnei, nr. 24, sectorul 2, 020712 București, România

Tel./fax: (021) 210 80 51

E-mail: romania@cartier.md

Taxele poștale sunt suportate de editură. Plata se face ramburs, la primirea coletului.

Colecția *Cartier clasic* este coordonată de Dorin Onofrei

Editor: Gheorghe Erizanu

Lectori: Em. Galaicu-Păun, Valentin Guțu

Coperta seriei: Vitalie Coroban

Coperta: Vitalie Coroban

Design/ Tehnoredactare: Mircea Cojocaru

Prepress: Editura Cartier

Tipărită la Bons Offices

Paul Goma

ARTA REFUGII

Ediția a IV-a, februarie 2015

© 2015, Editura Cartier pentru prezenta ediție. Toate drepturile rezervate.

Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Apare cu sprijinul Ministerului Culturii.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Goma, Paul

Arta refugii: O copilărie transilvană/Paul Goma; cop.: Vitalie Coroban. – Ed. a 4-a. –

Chișinău: Cartier, 2015 (Bons Offices). – 400 p. –

(Colecția „Cartier clasic”/coord. de Dorin Onofrei, ISBN 978-9975-79-899-0).

500 ex.

ISBN 978-9975-79-964-5.

821.135.1(478)-31

G 69

I. GUSU

1. Ne mutăm...

— Mutarea!

Mama a dat ordinul, ea e căpitanul familiei. Eu: soldații, execut, nu discut.

Ne mutăm. Cărăm bagajele prin praf uscat și balegi moi, piftioase. În plus: duminică dimineața. Mama a fost cu ideea – idee de căpitan; dacă ar fi întrebat trupa, soldanții/ executanții i-ar fi, cu dragă inimă, spus: nu se dă atacul într-o duminică dimineața, când oamenii încă nu au apucat să adune de pe uliță balega reglementară. Și i-ar mai fi raportat trupeții:

— Mamă, decât să ne mutăm pe-aici, pe la ei, mai bine ne-am refugia la loc, la noi, la Mana!

N-o fi bine să te refugiezi, în viață, dar măcar bagajele ți le duce trenul, pe șină, și nu tu, în spinare. Prin balegi. Duminica, devreme.

Din Cancelarie ne mutăm. Că, nuștiuce, regulamentul, Inspectoratul, stimată-colegă, că trebuie, că nu-i permis. Dacă n-am fi în plină acțiune de mutare, i-aș spune mamei că-mi pare rău după Cancelarie. Unde mai pui că plecăm pe jos, prin balegi. Nici tu tren, nici tu vapor, nici măcar o căruță ardelenească – deși mama a zis că ce să mai năimim căruță

pentru o mică mutare? Apoi căruțașul ardelean, el te întrebă neconținut-întruna: un' te duci tu?, la cine?, un' te duce el, cu căruța lui, faină și arde-lenească?; și ce faci tu acolo un' te duce?

Noi știm și fără căruțaș punctul-de-debarcare, terminusul, cum zicem noi, refugiații: în gazdă la Moș Veniamin – dar nu-i necesar să știe toată lumea căruțașilor, a zis mama. Eu zic: dacă tot plecăm din Cancelarie și o apucăm spre soare-răsare, de unde-am venit, mai cinstit, mai frumos ar fi dacă ne-am refugia, ca omul, cu trenul, acasă, la Mana noastră. N-o fi tren (și nici vapor) până sus, pe Calidor, dar nu ni-i greu să zicem că.

Acum ar fi de mare folos domnișoara mea, Doban: să-mi explice cuvântul: mutare. Să vad: ce ex-pli-ca-ți-e mai scornește domnișoara mea?

O gândesc, așa, pentru că acum sunt tare supărat de mutare. Dacă domnișoara mea ar fi cu mine, să-mi dea o explicație de-a ei, până și mutarea asta s-ar face mai bună, mai frumoasă, solidă, vânjoasă, ca un om, dom-nu-le, ca domnișoara mea, Doban, de la a doua.

Păi, când domnișoara mea de la a doua, domnule, îmi explică mie, personal, cum stăm cu cuvintele, nu-mi vine să mă mai joc pe-afară, cu băieții; nici pe fete să le trag de coadă și să le bag mâna pe la nuspununde. Stăm bine de tot cu cuvintele, în românește, îmi explică mie domnișoara mea Doban: pe lângă că e dulce-și-frumoasă-limba-ce-o-vorbim (asta tot un refugiat de-al nostru a zis-o, primul) și ca-un-fagure-de-miere – asta a zis-o un ne-refugiat, dar tot moldovean de-al nostru, săracul, ea este și foarte in-te-re-san-tă!, iar interesantul e mai grozav decât frumosul; chiar decât dulcele. Și de ce este ea interesantă? Pentru că ea este de origine latină, de la latini am

luat noi șmecheria cu re-ul. Îmi place: iei aproape orice cuvânt, îi pui în frunte un re- și gata!, se întâmplă o întâmplare de reparare: cum n-ai nimerit-o de prima oară cu o treabă, te întorci și o dregi, cu re-ul.

Cum ar fi, spre exemplu, că am dat eu ceva cuiva și nu i l-am dat din toată inima, așa că mă întorc, i-l re-dau; ori am luat, dar nu destul, așa că re-iau sau re-pun, re-azvârl, re-bag mâna la nuspununde și așa mai departe, însă nu prea departe: domnișoara mea Doban mi-a spus ea mie, personal, că așa cum nu tot ce zboară se mănâncă (spre exemplu: avioanele americane), tot așa nu tot ce poartă-n frunte un re- îmi spune mie că el a fost refăcut, reluat, rebăgat – să mai aștept oleacă, până ajung la liceu, acolo o să învăț latina, o să re-aflu, precis, care cuvinte au, în cap, un re- adevărat și care au un cap care-i re-, dar nu foarte adevărat – spre exemplu...

— Spre exemplu (așa zice domnișoara Doban: spre, nu: de exemplu, ca mama), cuvântul: rechin, el nu are un cap adevărat (a-ha: de asta nu mi-e frică de el: cu ce-o să mă muște: cu coada?). Sau, tot spre exemplu, cuvântul: repede – nici el nu are cap, fiindcă oare există, pe lumea asta, un cuvânt: -pede? de să zici că se repetă?, adică să pedeze din nou? Nu există! Repede ne-a venit din latină, sub formă de rapid...

A-ha: de asta un rapid este foarte repede, pe lângă personalul nostru a trecut-ca-rapidul, dar de ceva-ceva re- tot ar fi avut nevoie, sărmanul, doar am văzut cu ochii mei ce-i făcuseră americanii, cu re-bombele – poate la ei, la latini, să fie rece (de la *recens*, mi-a spus mie domnișoara mea), însă la noi, la români, rapidul era strașnic de cald, fierbinte chiar, când repede ardea el pe-o coastă, la Ploiești (unde n-am văzut nicio ploaie – dar poate că tot din pricina re-americanilor).

— Dar cuvântul: refugiu, domnișoară, vă rog frumos? Are el un re- adevărat? Sau unul ne-?

— O-ho! a tunat (de-a detunat) domnișoara. Fugă, refugă – noi am re-fugit din Basarabia...

— Poate dumneavoastră. Noi, pentru prima oară...

— Și eu, pentru prima oară, dar refugiu înseamnă și tragere îndărăt, cu spatele...

— Noi am venit cu fața, mamei i-i rău cu spatele – și dacă nu, însemnează că sunt nerefugiat? Atunci ce sunt eu, domnișoară, vă rog cel mai frumos din lume?

— Un p'tico'! zice și râde, ca totdeauna când mă face pitic-de-un-cot – așa prescurtează ea, dar niciodată față de mama, că și mama știe franceză. O să afli multe când o să înveți latina, zice domnișoara, din nou serioasă. Latină și muzică – a fost un mare compozitor german, poate cel mai mare de pe globul pământesc, era cantor la o biserică din Lipsca. El a alcătuit un fel de culegere de exerciții pentru elevii lui și a intitulat-o, frumos: *Artafugii*.

— Cânticele pentru recreații, pentru orele de gimnastică? – atunci când fugim noi, pe muzică? E mare artă să știi să fugi – este, domnișoară?

— O-ho! Și încă ce artă! a duduie duduia Doban cu dotele ei de darterie drea. Dar și mai mare artă e să re-fugi, ca noi, basarabeni. Nu chiar pe muzică... E-he, de-am avea un compozitor de-al nostru, basarabean, să compună el o *ArtaRefugii*...

Rămâne de văzut, cum spune mama: dacă nu mă fac fierar, nici rege, nici cheferist; dacă la liceu învăț bine latina și muzica, eu compozitor mă fac!, compun compoziții frumoase de tot, pentru noi, basarabeni refugiați.

Până atunci – ne mutăm. Din Cancelarie, la gazdă – una adevărată, adică plătită, nu ca la școală, pe gratis. La gazdă, gazda are pentru noi odaie adevărată, a noastră și ziua.

O fi și ziua, deși mie îmi plăcea la Cancelarie. La noi, la Mana, nu aveam cancelarie, când ne-a venit domnișoara Tuza, a stat la noi, cu noi în casă, cu mine-n pat, avea odaia ei și ziua, nu numai noaptea, când eu dormeam dincolo. Asta trebuie să fie: domnișoara Tuza era o ardeleancă trimisă în Basarabia – fiindcă nu avea medie; noi suntem basarabeni cu medie, refușiți cu mare artă, de asta am stat noi atâta vreme în Cancelarie.

Unde mie îmi plăcea. Ba mai mult ziua decât noaptea – când rămâneam singuri-singurei în ditamai școloiul și era prea liniște, prea trist, prea rece (de la *recens*), prea mirosea a tutun de la cadrele didactice fumătoare și a motorină, podelele de primară. Noroc însă că, de cum apunea soarele, apuneam și eu, zdrobit de oboseala de peste zi, de noutatea de peste lună – făcusem luna de când ne re-trăsesem cu spatele, încoace, chiar dacă stătusem cu-fața. Și cu toate că, de cum se crăpa de ziua, mama se trezea, mă trezea, ca să strângă așternuturile de pe podeaua Cancelariei, să le pună bine în camera hărților, să nu se afle la Inspectorat că Domnul Director ne-a permis să dormim în local, căci el ar putea fi pedepsit, stimată-colegă – nu mârâiam, nu cârteam, nu ceream să mai fiu lăsat să dorm încă-un-minuțel. Fiindcă începea o nouă zi, grozavă: copii mulți, uitându-se la mine ca la un adevărat învățător – nu sunt eu singurul elev-refugiat, dar singurul care locuiește în Cancelarie!, nu doar noaptea, când doamnele-domnișoarele-domnii învățători se află la casele lor, la mesele lor, în paturile-adevărate ale lor, ci și în timpul zilei!

Drept: și ceilalți copii au voie în Cancelarie – dar numai ca să ceară o cretă nouă, să pârască pe cineva că le-a făcut ceva. Eu însă eram titular (așa-i zice, când dormi pe jos în Cancelarie). Oricând, chiar fără treabă: ciocănesc în ușă, din prag dau bună-ziua, însă pe mine cadrele nu mă întrebă ce doresc; nici mama – ea, cu buzele strânse, îmi face din cap semn să ies imediat, mă pof-teș-te să plec. Eu însă pot foarte bine să nu mă uit la ea, ca să nu văd pofteala și chiar dacă, uneori, ea îmi zice și cu cuvinte, că mă pof-teș-te, ceilalți învățători apucă să-mi zâmbească, să mă întrebe câte ceva care nu cere răspuns (de pildă: ce mai fac?) – chiar și Domnul Director discută cu mine, personal. Ca să nu mai vorbim de domnișoara mea, Doban.

Asta-i Cancelaria, ziua... însă acum, că ne mutăm... Și doar i-am spus mamei să nu. Nu i-am spus adevărul-adevărat, cu domnișoara, i l-am spus pe celălalt, cu vaca – însă mama:

— Mutarea! – și uite-ne, înotând prin praf prăfos, prin balegi bălegălegi – ca într-o duminică dimineată. Mutarea!, a zis și a mai zis de cameră adevărată, a noastră și ziua, dar ce să fac eu într-o cameră, fie ea și adevărată, ziua?

Eh, nu-i nimic și asta-i viața: grea. Oricum, duminica tot nu-i școală; nici domnișoară. O s-o am, mâine, la clasă; și în recreații, în curte, iar când o să intre în Cancelarie, ca să-și bea țigara de tutun, eu o să bat în ușă, o să dau bună-ziua și n-o să aud-văd pofteala mamei.

O domnișoară grozavă, domnișoara mea, Doban. Tot refugiată, tot din județul Orhei, se cunoaște cu ai mei de la cercurile lor didactice. Îl așteaptă și ea pe tata, să ne vină. Cu bagaje adevărate, cu, adică și mobila: ca să avem și noi pe lumea asta pat-și-masă. Se zice: casă-și-masă, dar casa noastră a rămas la Mana, a pus-o mama să ne aștepte și de-aceea.

Domnișoara este foarte bună prietenă cu mama, la Cancelarie dau de ele mereu împreună, stând de vorbă. Fimeile istea toacă și când tac.

Dar nu numai din pricina asta țin eu la ea. Ci pentru că domnișoara mea este un om, domnule! Invenția asta eu am inventat-o, zic așa, când discut cu copiii. Nu știu cum mi-a venit, dar bine mi-a venit. Domnișoara-i groasă peste tot: la șolduri, la piept, la nas-gât-urechi, la obraz, la mustață, la glas – un om, domnule! Le-am zis copiilor: Dom'le, dacă Domnișoara ți-ar da o pălmuță de-a ei, te-ar pupa mă-ta rece!; dacă te-ar bate cu rigla la palmă, ți-ar reteza mâna, te-ar spinteca, ar face doi din tine!; dacă te-ar urechea, ai rămâne fără cap! – un om, domnișoara mea! Dar ea nu bate; nici nu amenință – n-are nevoie: noi, cei dintr-a doua-a ei, suntem atât de cumiți, că ne dau lacrimile de cumițenie; și înțelegem și ne însușim tot ce ne explică – absolut! Și ținem la eaaa...

Să zicem că eu sunt mai aparte: fiu de cadre didactice, în plus, refugiat – însă și ceilalți, nerefugiații, chiar și repetenții, chiar și proștii-clasei, cu toții înțelegem fulgerător și însușim. Și lecția-lecție, la-clasă, dar și pentru-acasă; chiar și pentru mai acasă decât acasă – uite, eu am înțeles foarte bine cum stau treburile cu -re – chiar dacă n-am învățat latina, ca să deosebesc un rechin de un refugiat; pe rege de recunoștință-veșnică; pe Reli, colega mea de bancă, de o adevărată repetentă (nu ca ea, care a fost bolnavă, biata, și de asta face a II-a din nou și are puțica roșie-rooșie, mărgelile mărgelii...).

Așa că pe domnișoara nu am pierdut-o de tot, oricum, dacă aș avea gura liberă, i-aș zice-o eu mamei, chiar dacă atunci când te muți, mășăluiești și taci. I-aș zice ce i-am zis ieri, alaltăieri și azi-dimineată: